

Krzysztof Mikulski

(Toruń)

Watzenrodowie i dom rodzinny Mikołaja Kopernika w Toruniu

Spór o umiejscowienie domu rodzinnego Mikołaja Kopernika w Toruniu trwa już kilka stuleci. Najpierw uczeni niemieccy próbowali lokalizować ten dom na rogu ul. Koziej (obecnie Piekary) i Starotoruńskiej (obecnie Kopernika)¹. W końcu XIX wieku toruński burmistrz, a zarazem jeden z wybitniejszych historyków zajmujących się tym miastem, Georg Bender dokonał swoistej „rewolucji” w badaniach nad położeniem domu Kopernika w Toruniu. Otóż na podstawie wnikliwej analizy źródłowej badacz ten ustalił, że dom, w którym mógł się urodzić późniejszy słynny astronom znajdował się przy ul. św. Anny (działka określona w katastrze nr 190, obecnie Kopernika 17)². Stanowisko Bendera, po początkowym oporze tradycjonalistycznie nastawionych badaczy³, zostało zaakceptowane zarówno przez historyków niemieckich, jak i polskich⁴. Do dzisiaj nad wejściem do wspomnianej kamienicy wisi dumny napis „Dom Kopernika”.

Do kolejnej „rewolucji”, tym razem na nieco mniejszą już skalę, doprowadziły kilkanaście lat temu badania Tomasza Jasińskiego, który dysponując większą liczbą rejestrów podatkowych, zweryfikował ustalenia

¹ T. Jasiński, *Dom rodzinny Mikołaja Kopernika. Przyczynek do studiów nad socjotopografią późnośredniowiecznego miasta*, KH, t. 92: 1986, s. 861.

² G. Bender, *Archivalische Beiträge zur Familien-Geschichte des Nikolaus Copernicus. Nebst Beilagen*, MCV, 1881, z. 3, s. 116–123.

³ H. Adolph, *Das Geburtshaus des Nikolaus Copernicus*, MCV, 1882, z. 4, s. 3–47; por. G. Bender, *Weitere archivalische Beiträge zur Familien-Geschichte des Nikolaus Copernicus*, ibidem, s. 99–116.

⁴ Por. K. Górski, *Domostwa Mikołaja Kopernika w Toruniu*, Towarzystwo Bibliofilów im. Lelewela w Toruniu, Toruń 1955 (na prawach rękopisu); idem, *Dom i środowisko rodzinne Mikołaja Kopernika*, Toruń 1972.

Bendera o jeden dom. Jasiński ustalił, że kamienica należąca do Mikołaja Kopernika starszego (ojca astronoma) znajdowała się przy ul. św. Anny (nr katastralny 189, obecnie Kopernika 15)⁵. Również i to ustalenie wywołało dosyć zdecydowany sprzeciw wybitnego historyka Karola Górskiego, optującego za ustaleniami Georga Bendera⁶. Należy jednak podkreślić wyraźnie, że ustaleń Tomasza Jasińskiego w sprawie lokalizacji interesującego nas domu podważyć się nie da i należy uznać je za ostateczne. Również moje badania nad właścicielami działek w Toruniu w XIV–XVII wieku wskazują wyraźnie na działkę nr 189 jako własność Lucasa Watzenrodego, a następnie jego zięcia Mikołaja Kopernika starszego⁷. O ile jednak lokalizacja działki przy ul. św. Anny jest ustalona, o tyle nadal otwarty — naszym zdaniem, oczywiście — pozostaje problem miejsca urodzenia Mikołaja Kopernika (astronoma). Istnieją bowiem bardzo poważne przesłanki, które przeczą łączeniu domu przy ul. św. Anny z urodzinami astronoma.

Już w 1973 roku w artykule poświęconym kupiectwu toruńskiemu w drugiej połowie XV wieku Antoni Czacharowski wysunął sugestię, że Kopernikowie mogli mieszkać już od 1468 r., a nie jak chciała dotychczasowa literatura krótko przed 1480 r., w jednej z najbogatszych kamienic przy Rynku, zwanej „domem glazurowym” (działka nr 136)⁸. Czacharowski pisał: „Pamiętać jednak musimy o tym, że w średniowiecznym mieście domy przy rynku były szczególnie atrakcyjne i zamieszkiwali w nich najbogatsi patrycjusze. [...] Przez Rynek Starego Miasta przebiegał główny

⁵ T. Jasiński, op.cit., s. 863–878.

⁶ K. Górski, *Dom i środowisko rodzinne Mikołaja Kopernika*, wyd. III, Toruń 1987, s. 55–56 (Postłowie).

⁷ Można ustalić listę dalszych właścicieli działki nr 189 i ich sąsiadów z XVI w.: do 1532 r. działka ta pozostawała w rękach syna Polnische Gregera — Wolfganga Gregorsa. W tym roku działkę przejął za długi Jorge Niderhoff z Gdańska (APT, Katalog II, dz. IX, t. 6, k. 28), który sprzedał ją zaraz Hansowi Lange za 500 zł (ibidem, k. 29v). Właścicielami sąsiednich domów byli w tym czasie Hans Muller (działka nr 188) i Hans Rudiger (działka nr 190). Dom Hansa Rudigera w 1549 r. sąsiedował z domami Hansa Lange (nr 189) i Johana Koyena (nr 191 — APT, Katalog II, dz. IX, t. 7, k. 7v), a w latach 1550–1555 z domem Hansa Lange (określonego raz jako Hans Nußcke!) i Mathsa Fischera, kołodzieja (ibidem, k. 60, 360–361v). Dom Johana Koyena (nr 191) został z kolei wymieniony jako sąsiadujący z działką kolejno: Adama Kobera, Matthisa Szupeli i Jacoba Wolframa (dom nr 192) w latach 1545–1550 (ibidem, t. 6, k. 225v; t. 7, k. 57v). Z drugiej strony działka ta (nr 192) graniczyła z domem narożnym (nr 193) Adriana Fredewalta (w 1545 r.), a następnie jego pasierba Hansa Krancha (w 1550 r.). Nie ulega więc wątpliwości, że dom sprzedany przez Kopernika „Polskiemu Grzegorzowi” był piątym z kolei domem od rogu ul. św. Anny z ul. św. Ducha.

⁸ A. Czacharowski, *Kupiectwo toruńskie w latach młodości Mikołaja Kopernika*, Roczn. Tor., t. 7: 1972, s. 21–38.

trakt handlowy od Wisły w stronę Bramy Chełmińskiej. Dom położony obok tego traktu przedstawiał dla kupca szczególną wartość. Dlatego należy przypuszczać, że Mikołaj Kopernik, po nabyciu połowy domu przy Rynku Staromiejskim, nie zwlekał zbyt długo z przeprowadzką⁹. Sugestia ta jednak pozostała właściwie na marginesie dyskusji o domu rodzinnym Kopernika, gdyż zdominował ją spór o lokalizację kamienicy przy ul. św. Anny (Kopernika).

Działka, na której stał „dom glazurowy”, należała do najprzestronniejszych w Toruniu. Obok domu przy Rynku należało do niej przestronne podwórze między Rynkiem a ul. Szczytną i dom tylny (niem. *Bude*) przy tej ostatniej. Wiadomo, że w 1468 roku Mikołaj Kopernik kupił połowę działki od Jacoba Michaelisa¹⁰. Historycy jednak nie mogli dotąd ustalić, kiedy Kopernikowie weszli w posiadanie drugiej połowy domu, co dawałoby wreszcie asumpt do ostatecznego ustalenia czasu przeprowadzki Koperników. Żadnej wzmianki o kupnie w księgach ławniczych nie udało się znaleźć. Jest to o tyle ciekawe i dziwne, że z naszej analizy kontraktów kupna–sprzedaży działek staromiejskich w drugiej połowie XV stulecia wynika, iż były one wpisywane ze szczególną pieczołowitością do ksiąg ławniczych. Brak zapisu tej transakcji dziwi tym bardziej, że dotyczyłaby ona przecież tak bogatej parceli przy Rynku. Te spostrzeżenia zwróciły więc naszą uwagę na inną możliwość wytłumaczenia owej luki w źródłach...

Z podjętą przez nas próbą wyjaśnienia zagadki nabycia drugiej połowy domu glazurwego przez Koperników wiąże się kwestia genealogii Watzenrodów — przodków matki astronoma, po których zresztą Kopernikowie odziedziczyli wszystkie swoje dobra. Watzenrodowie przybyli do Torunia zapewne około połowy XIV wieku ze Śląska. Rodzina o tym nazwisku kwitła w tym czasie we Wrocławiu, gdzie należała do tamtejszego patrycjatu¹¹. Brak jednak danych, które pozwoliłyby na hipotetyczne przynajmniej wyprowadzenie wrocławskich korzeni toruńskiej rodziny Watzenrodów. W każdym razie pierwsze wzmianki o członkach tej rodziny w Toruniu pochodzą z 1369 roku. Z zapisek w najstarszej księdze ławniczej Starego Miasta wynika, że mieszkało wówczas w Toruniu trzech braci: Friedrich, Albrecht i Johan Watzenrode¹². Czy byli oni obywatelami miasta w pierwszym pokoleniu, czy też zamieszkał tu już ich ojciec, a może

⁹ Ibidem, s. 26.

¹⁰ APT, Katalog II, dz. IX, t. 3, k. 214.

¹¹ Dane o Watzenrodach na Śląsku zebrał m.in. L. A. Birkenmajer, *Stromata Copernicana*, Kraków 1924, s. 5–21.

¹² *Liber scabinorum Veteris Civitatis Thoruniensis 1363–1428*, wyd. K. Kaczmarczyk, Toruń 1936, nr 13, 16.

i dziadek, nie wiadomo. Prestiż społeczny, jakim cieszyli się bracia, i wysokie urzędy miejskie, jakie osiągnęło dwóch z nich, sugerować mogą, że rodzina już co najmniej od pokolenia była związana z Toruniem.

Friedrich (I) był zapewne najstarszym z braci. Osiągnął w każdym razie najwyższe z nich urzędy. W latach 1371–1373 był członkiem ławy miejskiej, a w 1376 roku (po kilku latach absencji we władzach miasta) został wybrany rajcą. Jako rajca zmarł około 1392 roku¹³. Nie pozostawił on po sobie męskich potomków, a jedynie dwie córki wydane za mąż za Gotka Frauendorfa (ławnik staromiejski od 1394 r. i rajca w latach 1395–1405) i Wenera Rothe (ławnik w latach 1399–1404 i rajca w latach 1404–1423)¹⁴. Część swoich dóbr (w tym folwark Folsąg pod Toruniem, dom w mieście, stodołę na przedmieściu) zapisał swemu bratankowi Friedrichowi (II), synowi Albrechta.

Johan żył najkrócej z braci. Zmarł już między 1375 a 1386 rokiem pozostawiając nieletnie dzieci¹⁵. Z ich majątku korzystali w latach następnym m.in. stryjowie — pożyczając pewne sumy z tzw. „kindergeldu”, najkorzystniejszej z proponowanych w średniowiecznym Toruniu formy pożyczki¹⁶. Artur Semrau sugerował, że dziećmi Johana mogli być występujący w latach dwudziestych XV wieku bracia: Olbracht, Tileman i Lucas (ten ostatni to ojciec Barbary i dziadek Mikołaja Kopernika)¹⁷. Wydaje się jednak, że Johan pozostawił po sobie tylko córki, albo dzieci jego zmarły przed osiągnięciem lat sprawnych, bo poza ich stryjami oraz potomstwem jednego z nich żadni inni Watzenrodowie do końca XIV wieku nie pojawiają się w źródłach. Być może ewentualne córki Johana zostały wydane za mąż za współwłaścicieli jednego z domów przy Rynku, który należał do Watzenrodów (był to dom przy zachodniej pierzei Rynku, nr 290). W 1394 roku bowiem jako jego współwłaściciele występują: *Frederich Waczenrode / pueri ipsius / Gerko Vrowindorff / Radeke Lanke / Pe. Strosberg*¹⁸. W przypadku Fredericha chodzi tu albo o Friedricha I (zm. 1392?), albo o Friedricha II (zm. 1416), syna Albrechta I, któremu stryj zapisał część swych dóbr. Występowanie jednak określenia *pueri ipsius* wskazuje raczej na starszego z Friedrichów, gdyż Friedrich II

¹³ A. Semrau, *Katalog der Geschlechter der Schöffenbank und des Ratsstuhls in der Altstadt Thorn 1233–1602*, MCV, 1938, z. 46, s. 102.

¹⁴ *Liber scabinorum...*, nr 359 (obaj kwitują teścia ze spadku po jego zmarłej żonie); zob. też A. Semrau, op.cit., s. 38 (gdzie zona Frauendorfa błędnie określona jako siostra Friedricha Watzenrode), 84.

¹⁵ Żył jeszcze w 1375 r. (*Liber scabinorum...*, nr 34), jako zmarły w 1386 r. (APT, Katalog II, dz. 3, t. 66, s. 18).

¹⁶ APT, Katalog II, dz. 3, t. 66, s. 16, 18.

¹⁷ A. Semrau, op.cit., s. 102.

¹⁸ APT, Katalog II, dz. 3, t. 69, s. 35.

umierając w 1416 roku zostawił tylko małoletniego syna (też Friedricha). Może to wskazywać, że spis został sporządzony kilka lat wcześniej, przed śmiercią Friedricha I. Wśród współwłaścicieli występuje też jeden z jego zięciów — Gotko Vrowindorf. Wśród dwóch dalszych (Radeke Lanke, Petrus Strosburg) możemy doszukiwać się ewentualnych zięciów zmarłego wcześniej Johana.

Ostatnim z braci, może najmłodszym, był Albrecht (I). Był on ławnikiem staromiejskim od 1377 roku (został nim po awansie brata do rady, w Toruniu obowiązywał bowiem zakaz równoczesnego zasiadania w jednym organie władzy — radzie lub ławie — braci lub ojca i syna), w 1383 r. został starszym ławy (niem. *Schöppenmeister*)¹⁹. Na drodze do jego wejścia do rady stanął fakt zasiadania w niej brata Friedricha. Albrecht I zmarł około 1399 roku, zapewne przed kierą w 1400 r. (22 II), gdyż pominięto jego nazwisko w wykazie ławników za ten rok²⁰. Albrecht I musiał być przynajmniej dwukrotnie żonaty. O pochodzeniu jego żon możemy wnioskować na podstawie imion dzieci. Według naszych ustaleń, to właśnie Albrecht I był przodkiem wszystkich późniejszych toruńskich Watzenrodów. Miał on co najmniej pięciu synów: Friedricha II, Albrechta II, Cesariusza, Tilemana i Lucasa(!) oraz trzy córki: nieznaną z imion żony Johana Warschawa²¹ i Jacoba Falbrechta²² oraz Barbarę, drugą żonę Girka Friesego (ławnik od 1418 r., rajca w latach 1419–1435)²³. Imiona jego średnich synów (Tileman i Cesariusz) pozwalają przypuszczać, że matka ich mogła pochodzić z patrycjuszowskiej rodziny Hengistbergów (tylko w tej rodzinie występowało rzadkie imię Cesariusz — nosił je burmistrz toruński z lat 1366–1381²⁴, może ojciec albo brat ewentualnej żony Albrechta I). Najmłodsze dzieci Albrechta I (Lucas i Barbara) pochodziły natomiast z jego związku z nieznaną z imienia córką Lucasa Russe, rajcy w latach 1370–1384²⁵. Ich wujem był syn poprzedniego, też Lucas (II)

¹⁹ A. Semrau, op.cit., s. 102.

²⁰ *Liber scabinorum...*, nr 520.

²¹ Warschaw był w 1402 r. współwłaścicielem domu przy Rynku po teściu, w 1405 r. występuje w imieniu Czariasa Watzenrode (*Liber scabinorum...*, nr 647), opiekunem jego małoletnich dzieci był Albrecht II Watzenrode (ibidem, nr 1369, 1420, 1421, 1503; *Księga ławnicza Starego Miasta Torunia (1428–1456)*, cz. 1 (1428–1443), wyd. K. Ciesielska, J. Tandecki, Toruń 1992, nr 825).

²² Opiekunem syna Jacoba Falbrechta — Simona był najpierw Albrecht II (*Księga ławnicza Starego...*, nr 604: 11 I 1437), a następnie Lucas Watzenrode (ibidem, nr 618, 1041, 1359 — jako wuj, 1416, 1612).

²³ Barbara jako siostra Lucasa Watzenrode (*Księga ławnicza Starego...*, nr 1130); por. A. Semrau, op.cit., s. 39.

²⁴ A. Semrau, op.cit., s. 45.

²⁵ Ibidem, s. 87 (nr 7).

Russe, rajca w latach 1436–1442²⁶. Warto może przy okazji zwrócić uwagę na bardzo ciekawą konsekwencję w nadawaniu imion potomkom Albrechta: jego najstarsi synowie otrzymali imiona „rodowe”, zapewne po dziadzie (i stryju) oraz ojcu, następni mogli otrzymać imiona z rodzin matek. Ta konsekwencja w nadawaniu imion jest charakterystyczna nie tylko dla Watzenrodów, ale też innych rodzin patrycjuszowskich średniowiecznego Torunia i daje możliwość bardzo precyzyjnego odtwarzania związków genealogicznych w obrębie elity tego miasta²⁷.

O tym, że Albrecht I był ojcem wymienionych wyżej Watzenrodów świadczą zapisy w najstarszych spisach szosu i ich konfrontacja z informacjami z ksiąg ławniczych. W 1394 roku Albertus Waczenrode był właścicielem domu przy wschodniej pierzei Rynku — *cum puerorum*²⁸. W 1398 roku dwaj jego starsi synowie Friedrich II i Albrecht II (z tych Friedrich potwierdzony jako jego syn w 1392 r.) posiadali dom przy Rynku, który wcześniej należał do ich stryja Friedricha I²⁹. Sam Albrecht I (określony w źródle jako *senior*) mieszkał w 1398 roku dalej przy wschodniej pierzei Rynku wraz z kolejnym ze swoich synów — Czariasem (= Cesariusem)³⁰. W 1402 roku, a więc już po śmierci ojca, w domu przy zachodniej pierzei Rynku (nr 190) dalej mieszkali Albrecht II i Friedrich II³¹, a w domu przy wschodniej pierzei (nr 136!) obok wymienionego wcześniej Cesariusa pojawił się jego szwagier Warschau³².

Najstarszym z synów Albrechta I był pewnie Albrecht (II). Wkrótce po śmierci ojca, w 1403 roku wszedł on do ławy staromiejskiej. Zasiadał w niej krótko, tylko w kolejnym 1404 r. figuruje bowiem w spisie ławników, potem z niego ginie³³. Powodów rezygnacji lub usunięcia Albrechta z ławy mogło być kilka. Z ławy odchodzili np. ludzie, którzy popadli

²⁶ Ibidem, s. 88 (nr 13); jako wuj Lucasa i Barbary — *Księga ławnicza Starego...*, nr 1130.

²⁷ Przykładami tej konsekwencji było używanie w jednej z linii von Allenów imion Bertram i Herman, podczas gdy w drugiej używano imion Gotcze i Girke, a potem także Tileman. U Hitfeldów do imion rodowych należały: Johan, Eberhard, Gotschalk, Hartwig — można według tego kryterium budować w miarę pełne genealogie tych rodzin i odtwarzać ich poszczególne gałęzie.

²⁸ APT, Katalog II, dz. 3, t. 69, s. 51.

²⁹ Ibidem, t. 70, s. 18 (Albertus Waczenrode *junior cum fratre*).

³⁰ Ibidem, s. 20.

³¹ K. Ciesielska, *Wykazy mieszczan toruńskich zobowiązanych do udziału w wyprawach krzyżackich na Gotlandię w latach 1398–1408*, ZH, t. 32: 1967, s. 491 (miejsce zamieszkania ustalono na podstawie analizy kolejności wpisów właścicieli działek, w przypadku kupców zgodnej z rozmieszczeniem kolejnych domów przy poszczególnych ulicach miasta).

³² Ibidem, s. 492.

³³ *Liber scabinorum...*, nr 575, 605.

w długi. Mógł Waczenrode wyjechać na czas dłuższy z miasta, co też powodowało zazwyczaj pomijanie przy wyborze do ławy w roku następnym. Wreszcie mógł Albrecht II umrzeć, co byłoby najbardziej naturalnym wyjaśnieniem jego nieobecności w ławie po 1404 roku. To ostatnie rozwiązanie musimy jednak zdecydowanie odrzucić. Albrecht występuje jeszcze w latach dwudziestych i trzydziestych jako brat Czariasa, a także Tilemana i Lucasa. Co więcej, to zapewne ten sam Albrecht pojawił się ponownie w składzie ławy w latach 1423–1428 (Semrau sugeruje, że mamy do czynienia z dwiema różnymi osobami)³⁴. Za identycznością Albrechta ławnika z lat 1403–1404 i 1423–1428 przemawiają m.in. wzmianki z 1417 i 1419 roku, w której występuje on jako opiekun dzieci po zmarłym Johanie Warschau³⁵. Dzieci te przekazują swoje dobra w Toruniu Albrechtowi w 1439 roku³⁶. Opiekunem małoletnich dzieci zostawał najczęściej ich wuj albo stryj, skoro więc Warschau był współwłaścicielem domu przy Rynku już w 1402 roku, to mógł się ożenić tylko z córką Albrechta I, a więc bratem wdowy i wujem jej potomstwa musiał być również syn Albrechta I — Albrecht II. Był on zresztą w 1419 roku najstarszym przedstawicielem rodziny i zapewne dlatego to on, a nie zamieszkujący wraz z Warschauem w 1402 r. Czarias, występuje jako opiekun małoletnich siostrzeńców. Wreszcie Albrecht (II) wystąpił jako brat Czariasa w 1424 r.³⁷ W tym roku Albrecht sprzedał Czariasowi wszelkie swoje prawa do domu przy Rynku, w którym mieszkał ten ostatni, a więc zapewne do kamienicy przy wschodniej pierzei Rynku³⁸. Do faktu tego jeszcze powrócimy w dalszej części naszego artykułu. Wreszcie w 1422 roku Albrecht (Olbracht) wystąpił wspólnie z innym bratem Tilemanem³⁹, a w 1427 r. z dwoma braćmi Tilemanem i Lucasem⁴⁰. Możliwa byłaby kombinacja, że mamy do czynienia z dwoma Albrechtami, żyjącymi równocześnie w latach dwudziestych XV wieku: pierwszym — bratem Czariasa i Warschauowej, i drugim — może jego synem, bratem Tilemana i Lucasa. Przeczy temu jednak brak jakiegokolwiek informacji ten fakt potwierdzającej. W przypadku równoczesnego występowania krewnych w linii męskiej o tym samym imieniu w źródle rozróżniano ich przez dodanie określenia *senior* (niem. *eltere*) lub *junior* (niem. *jungere*). W przypadku Albrechta określenie takie nie zostało zastosowane nigdy, co przemawia

³⁴ A. Semrau, op.cit., s. 102 (nr 3 i 5: Albrecht II i III)

³⁵ *Liber scabinorum...*, nr 1369, 1420, 1421.

³⁶ *Księga ławnicza Starego...*, nr 823.

³⁷ *Liber scabinorum...*, nr 1722, 1729, 1733.

³⁸ Ibidem, nr 1733.

³⁹ Ibidem, nr 1582.

⁴⁰ Ibidem, nr 1947.

raczej za utożsamieniem osoby o tym imieniu żyjącej w pierwszej połowie XV wieku. Albrecht II nie utrzymał się w ławie do końca życia, został z niej usunięty, bądź zrezygnował około 1428 r. Żył jeszcze w 1440 roku, wkrótce potem zapewne zmarł. Nic nie wiemy o jego stosunkach rodzinnych. Być może był bezzenny, a przynajmniej zmarł w stanie bezzennym i bez potomstwa, gdyż cały majątek po nim przejął ostatni z żyjących jeszcze braci — Lucas.

Kolejnym pod względem starszeństwa synem Albrechta I był prawdopodobnie Friedrich II. Kontynuował on rajcowską tradycję rodziny. Po krótkiej kadencji w ławie (w latach 1412–1415) został wybrany do rady, ale zmarł po roku zaledwie piastowania urzędu — w 1416 r. (zapewne w czasie zarazy, jaka nawiedziła w tym roku miasto i spowodowała śmierć kilku dalszych rajców)⁴¹. Friedrich II zostawił jednego syna — Friedricha (III), późniejszego ławnika (1440–1441) i rajcę (1441–1446)⁴². Również i ten Friedrich zmarł przedwcześnie zostawiając czworo małoletnich dzieci (dwóch synów Friedricha IV i Georga oraz dwie córki)⁴³. Synowie jego ostatecznie zbankrutowali w latach siedemdziesiątych XV wieku. Na nich też wymarła zapewne w linii męskiej ta gałąź (rajcowska) Watzenrodów.

Kolejnym synem Albrechta I (trzecim w kolejności) był Cesarius (Czarias). Otrzymał on, jako jedyny z braci, bardzo gruntowne wykształcenie, ukończył uniwersytet praski, jako magister przebywał w Wiedniu⁴⁴. Być może był przygotowywany do stanu duchownego? Po powrocie do Torunia został jednak lekarzem miejskim⁴⁵. Żył jeszcze w 1424 roku, ale musiał wkrótce umrzeć, na pewno przed 1427 r., gdyż nie wystąpił wówczas z pozostałymi braćmi. Nic nie wiemy o jego stosunkach rodzinnych. Raczej nie pozostawił po sobie potomstwa, ale mógł być żonaty.

Czwartym z synów Albrechta I był Tileman. Musiał on być nieco młodszy od wcześniej wymienionych braci, gdyż pojawił się w źródłach później od nich, w 1414 roku⁴⁶, nie występuje też jako współwłaściciel

⁴¹ A. Semrau, op.cit., s. 102 (nr 4).

⁴² Ibidem, s. 102 (nr 7).

⁴³ Losy tej gałęzi Watzenrodów omawiam w artykule: K. Mikulski, *Wymiana elity władzy w Toruniu w drugiej połowie XV wieku. (Przyczynek do badań nad mechanizmami kształtowania się elit)*, [w:] *Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV–XVIII wieku*, pod red. J. Staszewskiego, Toruń 1995, s. 63–65.

⁴⁴ *Prussica Scholastica. Die Ost- und Westpreussen auf dem mittelalterlichen Universitäten*, wyd. M. Perlbach, Leipzig 1895, s. 162.

⁴⁵ Występuje w źródłach jako *meister* (= magister): *Liber scabinorum...*, nr 647 (1405), 1186 (1416 — z tytułem *her*, który przysługiwał tylko rajcom, duchownym i osobom wykształconym), 1348 (1417), 1722, 1727–1729, 1733 (1424).

⁴⁶ *Liber scabinorum...*, nr 1034.

dóbr po ojcu w 1402 r. Tileman wyemigrował do Gdańska, gdzie został nawet ławnikiem w Głównym Mieście (w latach 1437–1438)⁴⁷. Był żonaty z Elisabeth (nazwisko panięskie nieznane), która już po jego śmierci wystąpiła ze swoimi szwagrami Albrechtem i Lucasem w 1440 roku jako współwłaścicielka czynszu w kamienicy w Nowym Mieście Toruniu⁴⁸. O dzieciach z tego małżeństwa nic nie wiadomo⁴⁹.

Najmłodszym wreszcie synem Albrechta I, z drugiego jego małżeństwa, był Lucas I. Musiał się on urodzić krótko przed śmiercią ojca (zm. ok. 1399 r.). Fakt posiadania małoletnich potomków przez Albrechta potwierdza wzmianka z 1395 roku, kiedy to sprzedał Nicolausowi Zuzenbergowi działkę w mieście, na której ulokowane było 40 grzywien *desselbin unmundege kinder*⁵⁰. Po raz pierwszy Lucas wystąpił wraz z braćmi w 1427 r.⁵¹ Ożenił się późno, między 1434 a 1439 rokiem, z Katheriną, wdową po Henrichu Peckawie, ławniku staromiejskim w latach 1426–1434⁵². Jej nazwisko panięskie jest trudne do ustalenia. Z małżeństwa z Peckawem pochodziło troje dzieci: Johan (późniejszy ławnik w latach 1464–1469 i rajca 1469–1486), Balthasar (zapewne zmarł krótko po 1448 r.) i Trawde (Gertruda), żona Hansa Jelina, ławnika z lat 1439–1445 i rajcy z lat 1445–1449, straconego za sprzyjanie Zakonowi w 1455 roku⁵³. Lucas Waczenrode został w 1432 r. ławnikiem, a w 1439 r. awansował na starszego ławy, którym był do śmierci w 1462 roku⁵⁴. Pozostawił po sobie troje dzieci: Lucasa II, późniejszego biskupa warmińskiego, Christinę, wydaną za długoletniego rajcę i burmistrza toruńskiego Tilemana von Allen, i Barbarę, żonę Niclasa Kopernika, ławnika z lat 1465–1483.

⁴⁷ J. Zdenka, *Rats- und Gerichtspatriziat der Rechten Stadt Danzig. Teil I: 1342–1525*, Hamburg 1991, s. 113, 114, 449.

⁴⁸ Ibidem, s. 449; *Księga ławnicza Nowego Miasta Torunia (1387–1450)*, wyd. K. Ciesielska, Warszawa 1973, nr 1929 (gdzie występuje jako Elisabeth Waczenrode zeu Dantczk).

⁴⁹ *Księga ławnicza Nowego...*, nr 1929: być może zięciami Elisabeth i Tidemana byli wymienieni w tymże dokumencie: Seifrid Seitz i Heinrich Brothagen von Dantczk?

⁵⁰ *Liber scabinorum...*, nr 430.

⁵¹ Ibidem, nr 1947.

⁵² Por. A. Semrau, op.cit., s. 76 (nr 2) — pierwszy mąż Katheriny żył jeszcze w 1434 r.; wyszła ona powtórnie za mąż przed 1439 r., kiedy to Lucas Waczenrode wystąpił wspólnie ze swymi pasierbami, niewątpliwie dziećmi Katheriny z pierwszego małżeństwa (*Księga ławnicza Starego...*, nr 821).

⁵³ *Księga ławnicza Starego...*, nr 1401; por. A. Semrau, op.cit., s. 52 (Jelan, nr 3). Johan Peckaw został później ławnikiem staromiejskim w latach 1464–1469 i rajcą w latach 1469–1486 (ibidem, s. 76: Peckau, nr 4).

⁵⁴ A. Semrau, op.cit., s. 102 (nr 6).

W podziale spadkowym po ojcu Barbara wraz z mężem otrzymała dom przy ul. św. Anny (nr 189), dom narożny przy ul. św. Anny i Kokoszej (nr 143, obecnie róg ul. Kopernika i Żeglarskiej) z dwiema sąsiednimi budami przy ul. św. Anny, 18 marek czynszu rocznie w Mokrem, winnicę w Kaszczorku, trzy morgi łąki pod miastem i 19 grzywien czynszu rocznie z 9,25 łana w Kuczwałach (Conradswalde)⁵⁵. Wśród wymienionych w tym podziale dóbr nie było jednak żadnego z dwóch domów przy Rynku, znajdujących się w posiadaniu Watzenrodów jeszcze w 1402 i 1424 roku.

Dom przy zachodniej pierzei Rynku (nr 190) przeszedł w obce ręce. W 1435 roku był w posiadaniu Philipa vom Loe⁵⁶, w 1439 r. Johan von Putten sprzedał go Johanowi Rusopowi⁵⁷. Ten ostatni albo jego żona mogli być krewnymi Lucasa Waczenrodego. Kilkakrotnie występował on jako opiekun prawny wdowy po Johanie — Jutty Rewsoyenne⁵⁸. Należy więc przypuszczać, że dom przeszedł w posiadanie krewnych drogą dziedziczenia, gdyż wzmianek o wyzbyciu się go przez Watzenrodów brak.

Znacznie bardziej skomplikowane były dzieje własnościowe domu przy wschodniej pierzei Rynku (nr 136). Dodajmy od razu, że był to ten sam dom, którego połowę kupił w 1468 roku Niclas Kopernik. Jak już wspomnieliśmy, w 1394 i 1398 r. jego właścicielem był Albrecht I Watzenrode, który w tym ostatnim roku wystąpił w źródle ze swym synem Czariasem. Po śmierci ojca Czarias wymieniony został jako właściciel domu w 1402 roku, tym razem wspólnie ze szwagrem Johanem Warschau⁵⁹. W 1424 roku Albrecht II Watzenrode sprzedał Czariasowi, swemu bratu, swoje udziały w tym domu⁶⁰. Czarias zmarł zapewne wkrótce po tym roku. W 1428 r. w domu tym mieszkał Niclas Scherer⁶¹, a w 1435 r. Hans Goltberg⁶². Odtąd, co zauważyli już wcześniej Karol Górski i Tomasz Jasiński, przedmiotem transakcji aż do 1468 roku była tylko połowa tej działki. W 1438 roku Trawde, córka Reyneke von der Winde, sprzedała ćwierć domu swemu szwagrowi Niclasowi Fussowi, który już wcześniej kupił czy też otrzymał w spadku inną jego ćwiartkę po Hansie Goltbergu⁶³. W tym samym roku Niclas Fuss sprzedał posiadaną połowę

⁵⁵ APT, Katalog II, dz. IX, t. 3, k. 113–114.

⁵⁶ Ibidem, Katalog I, nr 866.

⁵⁷ *Księga ławnicza Starego...*, nr 763.

⁵⁸ APT, Katalog II, dz. IX, t. 3, s. 15, 20.

⁵⁹ K. Ciesielska, op.cit., s. 492.

⁶⁰ *Liber scabinorum...*, nr 1733.

⁶¹ APT, Katalog I, nr 889.

⁶² Ibidem, nr 866.

⁶³ *Księga ławnicza Starego...*, nr 734.

domu Hansowi Grote⁶⁴, który był jej właścicielem (i głównym lokatorem domu) w 1449 roku⁶⁵. Między 1449 a 1455 rokiem połowa domu przeszła w ręce Hansa Weldigera⁶⁶, który w 1463 r. sprzedał ją Jacobowi Michaelisowi⁶⁷, a ten ostatni w 1468 r. odstąpił swe prawa za sto grzywien Niclosowi Kopernikowi⁶⁸. Po śmierci Kopernika ojca dom przypadł w udziale jego zięciowi Bartholomeusowi Gertnerowi⁶⁹, a po jego śmierci lub też śmierci jego żony dom przejęła inna córka Niclosa, siostra astronoma, Barbara — opatka benedyktynek z Chełmna. Ta zapewne darowała swoją własność klasztorowi, który sprzedał dom w 1521 roku doktorowi medycyny Hieronimowi Wildenbergowi za 600 grzywien⁷⁰. W ten sposób kamienica wyszła ostatecznie z rąk spadkobierców Niclosa Kopernika i krewnych jego syna, astronoma.

Jak widzimy, między 1438 a 1468 rokiem „dom glazurowy” był podzielony między co najmniej dwóch właścicieli, a przed rokiem 1438 co najmniej trzech. Sytuacja taka mogła nastąpić jedynie w wyniku podziałów spadkowych. W prawie chełmińskim obowiązywała zasada, że majątek po zmarłym mężu był dzielony po połowie między pozostałą po nim wdowę i dzieci. Jeśli dane małżeństwo nie miało dzieci, to obok wdowy prawo do połowy majątku mieli najbliżsi krewni zmarłego (bracia, siostry). W wypadku powtórnego zamążpójścia wdowy prawo do równego podziału po jej śmierci nabywał małżonek i dzieci z tego małżeństwa. Jeśli założymy, że Czarias Watzenrode, ostatni znany przedstawiciel rodziny, który posiadał interesującą nas kamienicę, nie sprzedał jej (brak takiej informacji w księdze ławniczej), nie pozostawił potomstwa, a był zonaty, to po jego śmierci połowa majątku powinna przyspaść wdowie, która mogła wyjść ponownie za mąż (np. za Reineke von der Winde), a druga połowa powinna pozostać w rękach braci Czarias — Albrechta, Tilemana i Lucasa. Po bezpotomnej śmierci obu braci (i być może spełnieniu pretensji wdowy po Tilemanie — Elisabeth) połowa ta powinna znaleźć się w rękach Lucasa Watzenrodego. Mógł on następnie przekazać czynsz z tego domu zięciowi Niclosowi Kopernikowi jako wiano córki

⁶⁴ Ibidem, nr 733.

⁶⁵ *Verteilung von Hand- und Spanndiensten auf die Einwohner der Altstadt Thorn c. 1450–1454*, MCV, 1882, z. 4, s. 40 — wykaz ten datowany był potem na 1449 r.

⁶⁶ W 1455 r. właścicielem był już Hans Weldiger: APT, Katalog II, dz. III, t. 76, k. 53.

⁶⁷ Ibidem, dz. IX, t. 3, s. 100.

⁶⁸ Ibidem, s. 214.

⁶⁹ Występuje on jako właściciel domu w latach 1495–1507: ibidem, t. 4, k. 146, 167, 179, 392.

⁷⁰ Ibidem, t. 5, k. 64v.

Barbary. Przekazanie to mogło nastąpić jeszcze za życia Lucasa i stąd domu tego nie ujęto w podziale spadkowym po jego śmierci. Oczywiście, cały powyższy wywód jest jedynie hipotetyczną próbą wytłumaczenia braku wzmianki o zakupie drugiej połowy domu przy Rynku przez Niclosa Kopernika. Zgodnie z tą hipotezą Kopernik nie musiał dokonywać zakupu, gdyż wszedł w posiadanie tej części działki wcześniej. W 1468 roku dokupił więc tylko brakującą połowę domu i nic nie stało na przeszkodzie, aby zamieszkał tam z rodziną. Przed 1463 rokiem w „domu glazurowym” dowodnie mieszkali właściciele owej drugiej, podlegającej kontraktom kupna–sprzedaży, części domu. Ostatni właściciel — Jacob Michaelis natomiast w domu nie mieszkał na stałe, gdyż był kupcem gdańskim, a przyczyną nabycia działki było zapewne zadłużenie poprzedniego właściciela.

Oczywiście nie wszystkie nasze ustalenia mają charakter hipotetyczny. Pewne jest, że działka nr 136 już w końcu XIV wieku była w posiadaniu Watzenrodów. Pozostawała w ich rękach co najmniej do 1424 roku. Kopernik kupował więc w 1468 r. część domu rodzinnego żony. Najprostszym i najbardziej logicznym wytłumaczeniem braku informacji o nabyciu drugiej części domu przez Kopernika, przy powtarzających się w latach 1438–1468 operacjach kupna–sprzedaży tylko jednej (i wciąż tej samej) jego części, jest przyjęcie tezy, że owa „brakująca” połowa nie wyszła nigdy z posiadania rodziny Watzenrodów. Wnioskowanie takie mogłoby przesądzić też ostatecznie dyskusję na temat miejsca urodzin Mikołaja Kopernika — syna. Już argumenty przytoczone przez Antoniego Czacharowskiego wydają się wystarczające do wysunięcia wniosku o przeprowadzce Koperników do domu przy Rynku wkrótce po 1468 roku (a więc na pewno przed 1473 r.). Jest to o tyle pewniejsze w świetle naszych uwag, że rodzina przenosiła się do domu silnie związanego z tradycją rodzinną, będącego niejako symbolem potęgi majątkowej Watzenrodów, nadszarpniętej nieco w wyniku podziałów spadkowych w pierwszej połowie XV wieku. Co więcej, przeprowadzka Koperników do domu przy Rynku była możliwa już w 1463 roku, o ile wcześniej zamieszkujący go Hans Weldiger wyprowadził się po sprzedaży jego połowy Jacobowi Michaelisowi. Ten ostatni bowiem na pewno nie mieszkał na stałe w Toruniu, był kupcem gdańskim⁷¹. Można więc z dużą dozą pewności stwierdzić, że Mikołaj Kopernik przyszedł na świat w domu przy Rynku i ta właśnie kamienica była jedynym domem rodzinnym młodego Kopernika

⁷¹ Por. *Księga długów miasta Torunia z okresu wojny trzynastoletniej*, wyd. K. Ciesielska i I. Janosz–Biskupowa, Toruń 1964, s. 76.

w Toruniu. Dom przy ul. św. Anny był oczywiście również w posiadaniu Koperników, ale po 1468 r., podobnie jak przed 1462 r., był on wynajmowany zapewne kuśnierzo, wreszcie w 1480 roku został sprzedany jednemu z najbogatszych kuśnierzy toruńskich — „Polskiemu Grzegorzowi” (niem. *Polnische Greger*). Warto tu może dorzucić, że w drugiej połowie XV wieku ul. św. Anny stała się głównym siedliskiem kuśnierzy w Starym Mieście Toruniu.

(Wstępna)

Model kariery mieszczanńskiej w Gnieźnie w drugiej połowie XV wieku

Rudolf Feldstete jako fundator potęgi rodziny

Artykuł przedstawia drogę awansu przybysza z zachodu — Gniaźdka w drugiej połowie XV wieku. Życie i działalność Rudolfa Feldstete, założyciela potężnej gnieźnieńskiej rodziny, można uwarunkować przywołaniem kariery w imieniu defaktycznej u schyłku średniowiecza, a więc w sposób, gdy siły materialne nie były w jeszcze znaczący, zaś nieumiejętność wojenna zmierzła Kariera Feldstete'a była rozpoczynała w trzech aspektach: 1. Awans ekonomiczny, 2. Kariera dyplomatyczna i polityczna, 3. Kariera społeczna.

Awans ekonomiczny

Rudolf (występuje też w źródłach jako Polak, Roderik lub Polak) Feldstete urodził się w Brzostku (w województwie w roku 1420 jako syna Ludwika i Adelandy Feldstete). Jego ojciec był rymarzem kopercy, prowadzącym rozległy handel w Włocławku i poza to grono. Rudolf przybył do Gniezna jako młody człowiek (miał około 25 lat), prowadząc w roku 1444 lub 1445, aby na początkowo prowadzić jako faktę, kariera ojca i innych kuzynów. Ekonomiczną samodzielność osiągnął w latach pięćdziesiątych, co zostało zilustrowane kwartalem małżeńskim (ok. z 1450). Była to osoba, gdy wraz z rodziną wstąpił do Pomorza od Kołobrzegu, który wyprzedził rozwój gnieźnieńskiego handlu. Edycja z 1450.

¹ Por. J. Białek, *Genealogia Gnieźnieńska od Roderika do R. Dąbrowskiego*, T. 1, 1249–1275, Tomaszów Maz. 1911, s. 261.